

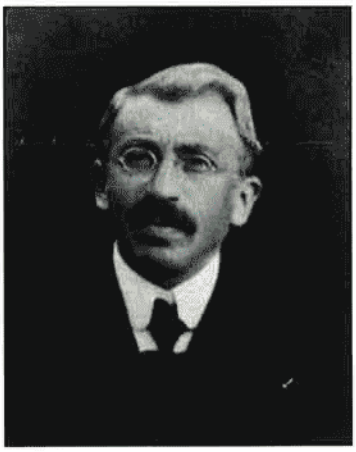

Het Heimans-diorama in Artis, een Hollands duinlandschap verbeeld

- 3 november 2011-

Wie achterin het Aquariumgebouw in Artis een smal gangetje in loopt, staat onverwacht in een weids duinlandschap. De zon gaat achter de duinen onder en komt weer op. Vanachter een glazen wand ziet men in tijdsbestek van ongeveer tien minuten een dag in een Texels duin verstrijken en tussen de helm en de duindoorn doemen steeds meer verschillende vogels op.
Het Heimans-diorama dat 85 jaar geleden werd gebouwd is eigenlijk een levensgrote kijkkast, schaal 1 : 1, een soort klein Panorama Mesdag, met dat verschil dat je er niet middenin staat. Het is ook uniek dat het diorama bewaard is gebleven; afgezien van het bekende panorama in Den Haag bestaat er in Nederland geen vergelijkbaar nagebouwd landschap van een dergelijke schaal.

Documentatie van
- **natuurbeleving**
- **natuurstudie**
- **natuurbehoud**
- **natuureducatie**

De Amsterdamse onderwijzer Eli Heimans is vooral bekend geworden door de populaire boekenserie met korte verhalen over natuurbelevenissen *Van vlinders, bloemen en vogels*, en door de geïllustreerde Nederlandse flora. Deze publicaties, die hij samen met Jac. P. Thijsse rond 1900 heeft geschreven, waren aanvankelijk bedoeld voor de jeugd, maar al snel wisten zij mensen van alle leeftijden te enthousiasmeren om in hun vrije tijd naar buiten te gaan en zelf 'het leven van plant en dier' te gaan bekijken.
Al aan het begin van de jaren '90 van de negentiende eeuw hadden Heimans en Thijsse bij de directeur van Artis, Coenraad Kerbert, aangeklopt met de vraag of hij hen behulpzaam kon zijn bij het maken van hun boeken over de Nederlandse natuur. Kerbert heeft hen toen in contact gebracht met de dierpreparateur Paul Steenhuizen, zodat zij voor het maken van de illustraties bij de artikelen gebruik konden maken van de collecties opgezette vogels, insecten en zoogdieren in Artis. Mede dankzij deze illustraties – vooral Heimans was een getalenteerde tekenaar – werden deze boeken een groot succes.

Als onderwijzers hebben Heimans en Thijsse zich ingezet om de belangstelling voor de 'levende natuur' te bevorderen. In plaats van het traditionele onderwijs in natuursystematiek en anatomie, gaven zij les op een manier, waarbij het leven van planten en dieren centraal stond. In een grote stad als Amsterdam was het niet altijd gemakkelijk om met een schoolklas de natuur op te zoeken, maar Heimans nam de kinderen dan mee naar het Sarphatipark of ... naar Artis.
Heimans kwam graag in Artis en heeft ook regelmatig over de dierentuin geschreven. In zijn boekje *Wandelen en waarnemen* (1906) vertelt hij bijvoorbeeld dat de orang-oetans bij het buitenspelen dikwijls een grote eik als klimboom gebruiken: "Dat het echte boomapen zijn, ziet men eerst recht als ze de hand van de oppasser ontglippen, vlug de ladder opklauteren en verder over, onder en langs de takken van den hoogen eikenboom marcheeren, die midden op het perk staat. De mooie boom vaart er heel slecht bij." En in 1911 publiceerde hij het meer dan 200 pagina's dikke boek *De dierenwereld in woord en beeld*, waarin hij aan de hand van paginagrote foto's van Aug. F.W. Vogt bekende en onbekende dieren in Artis beschrijft. De hoge eik naast het buitenverblijf van de chimpansees is inmiddels geen apenklimboom meer, maar deze meer dan 250 jaar oude zomereik, die nog dateert uit de tijd van voor de stichting van Artis in 1838, is een van de oudste bomen van Amsterdam en draagt als eerbetoon

Heimans' naam.

Heimans-diorama
Na de plotselinge en onverwachte dood van Heimans in 1914 werd door o.a. Jac. P. Thijsse en Coenraad Kerbert de Heimans-stichting opgericht met het doel 'om de studie van de natuur te bevorderen, met name onder de jeugd'. Aanvankelijk was het plan om een gratis toegankelijk 'Volksmuseum voor natuurlijke historie' te stichten, zoals dat bijvoorbeeld ook in Londen bestond, maar toen bekend werd dat Artis vergelijkbare plannen had voor de uitbreiding van het Zoölogisch Museum en bovendien bleek dat de binnengekomen giften niet aan de verwachtingen beantwoordden, werd besloten het beschikbare kapitaal te gebruiken voor de inrichting van een 'Heimans-diorama' in het Zoölogisch Museum in het Aquariumgebouw van Artis.

In 1923 kreeg Paul L. Steenhuizen (1870-1940), die behalve preparateur van Artis ook een van de eerste vogelfotografen van Nederland was, de opdracht om in de voormalige ronde collegezaal van het Zoölogisch instituut dit diorama te vervaardigen. In plaats van dieren individueel op te zetten en allemaal afzonderlijk te presenteren, wilde men deze laten zien in hun natuurlijke leefomgeving. Gekozen werd om hierin de duinen rond de duinplas De Muy op Texel uit te beelden. In 1894 had Steenhuizen samen met Thijsse een expeditie naar Texel gemaakt die in de eerste jaargang van De levende natuur uitgebreid is beschreven. De opgezette vogels in het diorama zijn ontleend aan een lijst van vogels die rond het Zwanenwater bij Callantsoog voorkomen. Aan de hand van foto's van Paul Steenhuizen is het duinlandschap verder zo zorgvuldig mogelijk gereconstrueerd, in het zand heeft men allerlei gedroogde duinplanten opgenomen. De maquette gaat over in een groot geschilderd doek van 9 bij 28 meter van de in Harlingen geboren schilder Willem G.F. Jansen (1871-1949). Jansen was een groot bewonderaar van de gebroeders Maris en van Anton Mauve en heeft in Haagse Schoolstijl de duinplas De Muy verbeeld.

Koninklijk bezoek
In het voorjaar van 1926 opende Coenraad Kerbert behalve het vernieuwde Zoölogisch Museum, waarin onder meer de geologische verzameling was opgenomen die Heimans bijeen had gebracht, ook het Heimans-diorama. In het Utrechtsch Nieuwsblad van 31 mei 1926 staat vermeld dat de Koninklijke familie bij haar jaarlijkse bezoek aan Amsterdam ook het nieuwe diorama aandeed. Op zondagmiddag 30 mei brachten koningin Wilhelmina, prins Hendrik en prinses Juliana een bezoek. Na de ontvangst in de vestibule van het Aquarium door o.m. Coenraad Kerbert ging de Koninklijke familie naar het Heimans-diorama. "De Koningin, die zeer veel belang stelde in het Diorama werd hier rondgeleid door den heer Van Heukelom [voorzitter van het Kon. Zoöl. Genootschap Natura Artis Magistra], de Prins door Prof. Swaen en de Prinses door Dr. Thijsse. Er werd gedurende dit bezoek thee geserveerd en de Koninklijke Familie bleef geruimen tijd in het diorama, waar fauteuils waren neergezet... Vervolgens werd het Zoöl. Museum en het Aquarium bezocht." Mogelijk werd het diorama mede door dit koninklijk bezoek een groot succes. Ook Heimans' zoon Jacob betoonde zich enthousiast, al merkte hij bij de opening fijntjes op dat zijn vader nog nooit op Texel was geweest.

Restauratie diorama
Het Heimans-diorama is eigendom van de Heimans en Thijsse Stichting, maar wordt sinds de verhuizing van het Zoölogisch Museum naar Leiden beheerd door Artis. In 1983 is het gerestaureerd, waarbij o.m. een aantal meeuwen werd toegevoegd die het door Nico Tinbergen beschreven bedelgedrag uitbeelden. Het ligt in de bedoeling het diorama nu opnieuw een opknapbeurt te geven, waarbij het vooral gaat om het verbeteren van de technische installaties. In het diorama ziet men in een tijdsbestek van ongeveer tien minuten de zon in het duinlandschap opkomen en weer ondergaan. Met name deze verlichting moet worden vervangen, omdat de elektrische installatie brandgevaarlijk is en er halsbrekende toeren uitgehaald moeten worden om nieuwe lampen in te draaien. Boven het diorama wil men nu een soort 'brug' bouwen, waar de lampen aan kunnen worden opgehangen. Bovendien zal er een nieuw lichtplan worden gemaakt, waardoor het landschap beter kan worden uitgelicht. Daarnaast wil men de kleine expositie over Heimans en Thijsse in het zaaltje vóór het diorama aanpassen en o.m. uitbreiden met een aantal kleinere historische diorama's, die Artis de afgelopen

jaren heeft verworven. De Heimans en Thijsse Stichting heeft aangeboden om een geluidsopname te maken, waarop de verschillende vogels die in het landschap zijn opgesteld ook te horen zullen zijn.

Ter gelegenheid van het feit dat Eli Heimans (1861-1914) 150 jaar geleden werd geboren, wordt op 10 december a.s. in Artis een klein symposium aan Heimans' werk en aan zijn diorama gewijd.
Voor meer informatie over het Heimans Symposium zie: Heimans Symposium.

Juliet Oldenburger

Bronnen:
Fop. I. Brouwer, *Leven en werken van E. Heimans en de opbloei der natuurstudie in Nederland in het begin van de twintigste eeuw*, Groningen 1958.
Marga Coesèl, Joop Schaminée en Lodewijk van Duuren, *De natuur als bondgenoot. De wereld van Heimans en Thijsse in historisch perspectief*, Zeist 2007.

» **Meer actuele berichten**

Word donateur van de Heimans en Thijsse Stichting!

Naar boven ^